

Barbara Rusinek

Kształcenie zawodowe wczoraj i dziś

Żyjemy w czasach gwałtownego rozwoju cywilizacyjnego i technologicznego oraz rosnących standardów dotyczących zdobywania wiedzy i nabywania nowych umiejętności. System edukacji musi sprostać tym oczekiwaniom, zapewniając obywatelom możliwość zaspokojenia ich aspiracji edukacyjnych.

Przemiany w polskiej oświacie na przestrzeni lat miały różny charakter, dotyczyły odpowiednich uregulowań prawnych oraz standardów organizacyjnych i programowych określonych dla poszczególnych typów szkół. W okresie powojennym najważniejszą sprawą była odbudowa zniszczonego kraju. We wszystkich dziedzinach gospodarki potrzebowano fachowców, zwłaszcza absolwentów szkół zawodowych niezbędnych do pracy w przemyśle, budownictwie i rolnictwie. Z czasem rozpoczęto kształcenie w coraz węższych dziedzinach, wprowadzając różne specjalności. Postępujące przeobrażenia gospodarcze, zmiany w klimacie społeczno-politycznym, kryzys lat siedemdziesiątych i przełom polityczny w sierpniu 1980 roku znalazły odbicie w działalności dydaktyczno-wychowawczej w oświacie i wywarły niekorzystny wpływ na rozwój szkolnictwa zawodowego. W związku z tym władze oświatowe rozpoczęły przygotowania w kierunku modernizacji kształcenia zawodowego.

W latach 1983–1984 na podstawie opracowanych przez Instytut Kształcenia Zawodowego i Instytut Programów Szkolnych założeń programowo-organizacyjnych kształcenia i wychowania w szkołach zawodowych przygotowano stopniową modernizację wszystkich głównych elementów programowych i organizacyjnych edukacji zawodowej. Dopuszczono możliwość przemiennego kształcenia teoretycznego i praktycznego w tygodniu pod warunkiem niezmiennego ogólnego wymiaru godzin przeznaczonych na poszczególne przedmioty nauczania¹. Kształcenie praktyczne obejmowało:

- etap przygotowawczy, w którym uczniowie poznawali podstawowe czynności praktyczne i opanowywali podstawowe umiejętności zawodowe wspólne dla zawodów pokrewnych i specjalności,
- etap rozwojowy, w którym doskonalono umiejętności zawodowe uczniów do momentu nabycia odpowiedniej sprawności ich wykonywania,

---

¹ H. Górecka, *System szkolny w Polsce w latach 1973–1993. Szkolnictwo zawodowe, specjalne i wyższe*, Olsztyn 2005, s. 77–78.

- etap specjalizacyjny, w którym przygotowywano uczniów do pracy na stanowiskach pracy zgodnie z możliwym na rynku pracy zatrudnieniem.

Modernizacja w zakresie doboru i układu treści kształcenia w planach i programach nauczania szkół zawodowych, opracowana w 1984 roku, dotyczyła koncepcji szeroko-profilowego kształcenia zawodowego. Opierała się ona na zasadach: funkcjonalności, wielostronności kształcenia i wychowania, powiązania funkcjonalnego teorii z praktyką, respektowania właściwości psychofizycznych uczniów i prawidłowości procesu nauczania oraz związków międzyprzedmiotowych². Należy podkreślić, że do końca lat osiemdziesiątych młodzież szkół ponadpodstawowych wybierała głównie kształcenie zawodowe. W tym czasie dominowały szkoły zawodowe zasadnicze i średnie techniczne.

W opublikowanym w 1989 roku raporcie Komitetu Ekspertów *Edukacja narodowym priorytetem*³ na pierwszym miejscu wśród niekorzystnych zjawisk w oświacie wymieniono zbyt wysoki stopień centralizacji, dyrektywności i formalizm decyzji dotyczących działania szkół i placówek. Według autorów raportu szkoły miały zbyt małą autonomię a nauczycieli charakteryzowała mała innowacyjność. W związku z tym podjęto wiele działań naprawczych w zakresie odbudowy i reformy polskiego systemu edukacji. Przekazano inicjatywę szkołom, dając im po roku 1989 możliwość modyfikowania programów nauczania oraz projektowania własnych w oparciu o obowiązujące przepisy oświatowe.

Zdaniem wielu autorów kształcenie zawodowe pod koniec lat osiemdziesiątych w porównaniu z ogólnym było wąskospecjalistyczne i nadmiernie rozbudowane⁴. Na początku lat dziewięćdziesiątych szkolnictwo zawodowe, które miało dominującą pozycję na rynku oświatowym (kształceniem zawodowym było objętych w tym okresie ponad 60% absolwentów szkół podstawowych⁵), zaczęło podupadać. Przyczyny jego załamania wiązano przede wszystkim z niedostosowaniem struktury i programu systemu szkolnego do aspiracji społeczeństwa i nieuwzględnianiu zmiany epok z industrialnej w postindustrialną. Wskazywano na brak powiązania systemu szkolnego z systemem społeczno-ekonomicznym, niedoinwestowanie oświaty oraz brak stabilnych rozwiązań w zakresie kształcenia i doskonalenia nauczycieli. W tym czasie drastycznie spadła liczba szkół zawodowych przyzakładowych, które miały zaplecze w postaci zakładów

² *Ibidem*, s. 78–79.

³ *Edukacja narodowym priorytetem: raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Komitet Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej, Warszawa 1989, s. 99–105.

⁴ H. Górecka, *op. cit.* (*System szkolny w Polsce w latach 1973–1993...*), s. 8–9; S. M. Kwiatkowski, *Relacje między rynkiem pracy a systemem edukacji*, [w:] *Realia i perspektywy reform oświatowych*, A. Bogaj (red.), Warszawa 1997, s. 52–56.

⁵ Przyjmując liczbę uczniów szkół podstawowych za 100%, do szkół zasadniczych w roku szkolnym 1990/1991 uczęszczało ok. 46%, a do szkół średnich zawodowych ok. 26%. A. Bogaj, S.M. Kwiatkowski, M. Szymański, *System edukacji w Polsce. Osiągnięcia, przemiany, dylematy*, Warszawa 1997, s. 40.

pracy. Zakłady zapewniały praktyki, urządzały warsztaty szkolne, kupowały narzędzia i udostępniały wszystko, co potrzebne, aby wykształcić fachowca. W szkołach przyzakładowych przez dwa dni uczono teorii, trzy następne zaś uczniowie spędzali na praktyce. Niestety, zakłady pracy ze względów ekonomicznych rezygnowały z prowadzenia tych szkół⁶. Obniżeniu uległ poziom kształcenia praktycznego ze względu na ograniczenie produkcji, a także niedostateczne wyposażenie warsztatów szkolnych.

Nowy etap przemian w polskiej edukacji zapoczątkowała Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty. Znalazły w niej odzwierciedlenie zmiany w zarządzaniu oświatą i dążenie do decentralizacji, określono też między innymi kompetencje Ministra Edukacji Narodowej w zakresie szkolnictwa zawodowego (wykonywanie zadań w porozumieniu z resortami, którym podlegają szkoły, ustalenie zasad tworzenia szkół zawodowych publicznych i niepublicznych oraz klasyfikacji zawodów i specjalności szkolnictwa zawodowego). Ustawa ta nie normowała czasu trwania nauki w poszczególnych typach szkół zawodowych, czas ten zależał od ramowych planów nauczania. Była to istotna różnica w porównaniu z postanowieniami Ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania z 1961 roku oraz ustawy z 1984 roku⁷.

Ramowe plany nauczania w publicznych średnich szkołach zawodowych zgodnie z rozporządzeniem MEN (zarządzenie nr 13 z dnia 28 maja 1992 roku) określały tygodniowy minimalny wymiar godzin lekcyjnych poszczególnych przedmiotów, grup przedmiotów i godzin do dyspozycji wychowawcy klasy lub dyrektora szkoły oraz zajęć fakultatywnych, które szkoła danego typu była zobowiązana realizować. Zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem dyrektor szkoły zawodowej został zobowiązany do opracowania planów nauczania dla każdego zawodu – specjalności nauczanego w danej szkole, podania nazw wszystkich przedmiotów zawodowych (w grupie przedmiotów zawodowych) i ustalonego wymiaru godzin na ich realizację w poszczególnych klasach, semestrach, a także uwzględnienia w planie zajęć praktycznych (lub praktycznej nauki zawodu) i praktyk zawodowych.

W okresie transformacji polityczno-ustrojowej w ramach przebudowy oświaty propagowano uspołecznienie szkoły. Ustawa z 7 września 1991 roku umożliwiła tworzenie szkół dziennych i dla pracujących, publicznych i niepublicznych. Zaczęły powstawać społeczne i prywatne szkoły, w tym szkoły policealne i pomaturalne zawodowe. Miały one przygotowywać absolwentów szkół średnich do uzyskania kwalifikacji zawodowych na poziomie średnim, do pracy w zawodach robotniczych i równorzędnych.

Zgodnie z Zarządzeniem MEN z dnia 24 września 1992 roku w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów w szkołach publicznych dla dzieci i młodzieży oraz przeprowadzania egzaminów sprawdzających i klasyfikacyjnych⁸

⁶ A. Bogaj, S.M. Kwiatkowski, M. Szymański, *op. cit.*, (*System edukacji w Polsce...*), s. 43.

⁷ *Ibidem*, s. 37.

⁸ Dz. U. 1992 Nr 7, poz. 32; 1993 Nr 10, poz. 38.

wprowadzono sześciostopniową skalę ocen. Pojawiła się ocena mierny dla tych, którzy spełnili wymagania konieczne, prezentujących stan rozwoju umożliwiający przyswajanie wiadomości i nabywanie umiejętności przy pomocy nauczyciela. Uzyskanie oceny mierny na egzaminie uprawniało do otrzymania dyplomu i umożliwiało uzyskanie tytułu technika. Ocenę celującą przewidziano dla ucznia posiadającego osiągnięcia wykraczające poza obowiązujący materiał nauczania.

W połowie lat dziewięćdziesiątych podjęto prace nad podstawą programową kształcenia ogólnego, które wymusiła ustawa z 7 września 1991 roku (art. 7)⁹, zobowiązująca ministra edukacji do ogłoszenia podstawy programowej dla wszystkich typów szkół. W 1997 roku znowelizowano ustawę o systemie oświaty, wprowadzając podstawę programową w miejsce minimum programowego. Kolejne rozszerzone wersje podstawy programowej zawierały dodatkowo ogólne cele i zadania szkoły.

W dobie przemian społeczno-gospodarczych narastały rozbieżności między edukacją a szeroko rozumianą gospodarką. Podczas transformacji przedsiębiorstw niedostosowane do realnych potrzeb szkolnictwo zawodowe nie nadążało za zmianami. W latach 1997–1998 zaczęto więc przygotowywać zmiany w kształceniu zawodowym. Dotyczyły one analizy istniejącej edukacji zawodowej, opracowania i opublikowania głównych założeń zmian w szkolnictwie, konsultacji w środowisku oświatowym i wśród pracodawców¹⁰.

W marcu 1998 roku minister Mirosław Handke powołał Zespół Koordynacyjny ds. Reformy Edukacji, który podzielono na grupy zadaniowe, opracowujące m.in. podstawy programowe i standardy wymagań egzaminacyjnych zarówno dla potrzeb kształcenia ogólnego, jak i zawodowego oraz dla wszystkich typów szkół. W projektowanych podstawach wprowadzono wyrazistą koncepcję równowagi i spójności trzech głównych wymiarów edukacji: nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania.

W lutym 1999 roku opublikowano efekty konsultacji i analiz w zeszycie nr 3 z serii „Biblioteczka Reformy” pt. *MEN o szkolnictwie zawodowym*, w którym przedstawiono do dyskusji społecznej szczegółowe założenia reformy kształcenia zawodowego. Reforma edukacji ministra Handke i kontynuatorów rozpoczętych przez niego zmian spowodowała powolną destrukcję szkół zawodowych. Nastąpił wówczas odwrót od wąskoprofilowego i długotrwałego nauczania zawodowego. Reformy miały służyć podstawowemu celowi, tj. uzyskaniu wykształcenia na poziomie maturalnym przez 80% młodzieży. Tak wysoki wynik byłby możliwy do osiągnięcia tylko dzięki przebudowie sieci szkolnej.

⁹ Jednolity tekst tej ustawy, uwzględniający szereg późniejszych zmian, opublikowano w Dz. U. MEN 67/1996.

¹⁰ *Reforma systemu edukacji. Koncepcja wstępna*, Warszawa, styczeń 1998 i *Reforma systemu edukacji. Projekt*, Warszawa, maj 1998.

Reformowanie szkolnictwa zawodowego nie mieściło się w tej koncepcji ze względu na wysokie koszty związane z jego utrzymaniem i koniecznością stałego unowocześniania. Postanowiono ograniczyć kształcenie zawodowe, wprowadzając nowe typy szkół i likwidując część dotychczas istniejących. Podjęto wstępnie decyzje o likwidacji technikum i liceum zawodowego, proponując w zamian liceum profilowane¹¹, które miało dawać przygotowanie ogólne z poszerzoną wiedzą w poszczególnych profilach i w pewien sposób orientować zawodowo. Kończąc szkołę tego typu, absolwent mógł kontynuować naukę w szkole policealnej, Centrum Kształcenia Ustawicznego lub na studiach. Edukacja w zasadniczych szkołach zawodowych w niektórych zawodach została ograniczona do dwóch lat. Zmiany w oświacie, a także przejście szkolnictwa zawodowego przez powiaty spowodowały obniżenie kondycji finansowej placówek edukacyjnych. Samorządy nie dysponowały odpowiednimi środkami na pełną restrukturyzację szkół zawodowych. Dochodziło do wyprzedaży majątku tych szkół, warsztatów, maszyn i urządzeń. Część przejęły powstające Centra Kształcenia Praktycznego (CKP). Kwalifikacje uzyskiwane w szkołach zawodowych nie znajdowały odzwierciedlenia na rynku pracy i nie spełniały oczekiwań pracodawców. Absolwenci szkół zawodowych systematycznie powiększali rzesze bezrobotnych. Istniejący system szkolnictwa uznano za wadliwy.

Z dniem 1 września 1999 roku rozpoczęto wprowadzanie reformy ustroju szkolnego, której zasady reguluje ustawa z dnia 8 stycznia 1999 roku¹². Zaczęto upowszechniać nowy trójstopniowy ustrój szkolny: sześciolletnia szkoła podstawowa, trzyletnie gimnazjum oraz szkoła ponadgimnazjalna z możliwością rozpoczęcia kształcenia zawodowego. Działania podjęte w tym czasie w zakresie reformowania szkolnictwa zawodowego dotyczyły między innymi¹³:

- prac nad przygotowaniem standardów kwalifikacji zawodowych,
- prac nad systemem porównywalności i uznawalności świadectw kwalifikacyjnych,
- podjęcia prac nad ujednoczeniem klasyfikacji zawodów oraz specjalności dla potrzeb rynku pracy i edukacji,
- utworzenia Centralnej Komisji Egzaminacyjnej i Okręgowych Komisji Egzaminacyjnych w celu organizowania i przeprowadzenia egzaminów zewnętrznych,

¹¹ W 1994 r. MEN uruchomiło na zasadzie eksperymentu nowy typ szkoły średniej ogólnokształcącej o nazwie liceum techniczne z możliwością uzyskania w niej świadectwa dojrzałości i przygotowania ogólnozawodowego określonego profilem kształcenia zawodowego. W eksperymencie uczestniczyło 145 liceów technicznych, po jego zakończeniu, na mocy rozporządzenia MEN z lipca 1998 r., umożliwiono tworzenie kolejnych tego typu szkół. Miały one zastąpić technika i licea zawodowe i przekształcić się w trzyletnie licea profilowane.

¹² Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego z późniejszymi zmianami (Dz. U. Nr 12, poz. 96).

¹³ „Biblioteczka Reformy 38”, *O edukacji dla rynku pracy, część I*, MEN, Warszawa 2001, s. 20–23.

- umożliwienia absolwentom szkół podjęcia decyzji w sprawie przystąpienia do egzaminu zawodowego (tytuł zawodowy niezależny od ukończenia danego typu szkoły),
- opracowania podstaw programowych kształcenia dla poszczególnych zawodów,
- ujednoczenia podstaw programowych kształcenia ogólnego w średnich szkołach zawodowych i liceach ogólnokształcących,
- adaptacji programów modułowych dla form edukacji pozaszkolnej i do realizacji w systemie szkolnym¹⁴,
- opracowania i upowszechniania we wszystkich gimnazjach segregatora „Orientacja szkolna i zawodowa” celem przygotowania młodzieży do wejścia na rynek pracy,
- przygotowania narzędzi do monitorowania warunków kształcenia praktycznego uczniów i słuchaczy w warsztatach szkolnych CKU i CKP w celu zbudowania nowoczesnej bazy praktycznej nauki zawodu w oparciu o sieć jednostek edukacyjnych oraz pracodawców,
- podjęcia inicjatywy utworzenia Narodowego Centrum Zasobów Poradnictwa będącego bazą informującą o systemie kształcenia zawodowego w ramach rozwoju systemu orientacji i poradnictwa zawodowego wspólnie z Krajowym Urzędem Pracy,
- rozwijania edukacji młodzieży w zakresie przedsiębiorczości w ramach programu *Kierunki działań rządu wobec małych i średnich przedsiębiorstw do roku 2002* przy współudziale Ministerstwa Gospodarki¹⁵.

W dokumencie MEN *Reforma systemu edukacji. Szkolnictwo ponadgimnazjalne (2000)* zaproponowano tylko dwie możliwości edukacji: liceum profilowane (kształcące w profilach: akademickim i czterech prozawodowych) oraz szkołę zawodową, po ukończeniu której dalsza nauka możliwa byłaby tylko w liceum uzupełniającym. Zakładano, że po gimnazjum 80% młodzieży podejmie dalszą naukę w liceach ogólnokształcących. Przedstawiono argumenty uzasadniające konieczność zmian dotyczących edukacji zawodowej zarówno strukturalnych, jak i programowych związanych z rynkiem pracy. Po burzliwych dyskusjach nastąpiła zmiana strukturalna w stosunku do tych propozycji, co w rezultacie powodowało, że absolwenci gimnazjum mogli kontynuować naukę w następujących typach szkół: liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym (15 profili), technikum i zasadniczej szkole zawodowej (z możliwością dalszej kontynuacji nauki w uzupełniającym liceum ogólnokształcącym lub technikum uzupełniającym)¹⁶.

1 września 2002 roku rozpoczął się proces reformowania szkolnictwa ponadgimnazjalnego¹⁷, którego efektem było utworzenie szkół zawodowych nowego typu: 2–3

¹⁴ Opracowano programy modułowe z materiałami dydaktycznymi dla 138 zawodów. *Ibidem*, s. 22, 156.

¹⁵ *Ibidem*, s. 20–23.

¹⁶ S.M. Kwiatkowski, *op. cit.* (*Kształcenie zawodowe – wyzwania...*), s. 19.

¹⁷ Ustawą z dnia 21 listopada 2001 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela, ustawy o systemie oświaty oraz ustawy – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego.

letniej zasadniczej szkoły zawodowej, 3-letniego liceum profilowanego i 4-letniego technikum. 1 września 2004 roku rozpoczęły również działalność 3-letnie technika uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, a od 1 września 2005 roku szkoły zawodowe policealne z cyklem nauczania nie dłuższym niż 2,5 roku, przeznaczone dla absolwentów średnich szkół ogólnokształcących. W czteroletnich technikach przeznaczonych dla absolwentów gimnazjum, które zastąpiły technika pięcioletnie (działające do 2005 roku), główne cele i zadania nie uległy zmianie. Skróceniu uległ tylko okres uczenia w związku z wydłużeniem o rok kształcenia obowiązkowego (z ośmiu do dziewięciu lat). Wszechstronna krytyka szkolnictwa zawodowego w latach dziewięćdziesiątych spowodowała wzrost zainteresowania liceami ogólnokształcącymi. W roku szkolnym 2004/2005 większość absolwentów gimnazjum (60%) kontynuowało naukę w szkołach ogólnokształcących, 40% wybrało szkołę zawodową¹⁸. Na przestrzeni kolejnych lat malało zainteresowanie młodzieży szkołami zawodowymi na korzyść liceów ogólnokształcących i liceów profilowanych. Stopniowo zaczęto likwidować trzyletnie licea profilowane kształcące w profilach kształcenia ogólnozawodowego¹⁹. Spowodowane to było słabym zainteresowaniem szkołami tego typu oraz uzyskiwaniem w nich niskich wskaźników promocji. Na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono, że nie spełniają one oczekiwań w zakresie dobrego przygotowania ogólnego i nie przygotowują do podjęcia pracy²⁰.

Wzrost znaczenia kwalifikacji zawodowych, potwierdzających merytoryczne przygotowanie kandydatów do pracy w poszczególnych branżach gospodarki narodowej uznawanych nie tylko w kraju, ale i za granicą, „wymusił” konieczność budowy zewnętrznego systemu oceniania efektów kształcenia zawodowego. Zewnętrzny system egzaminów zawodowych wprowadzono początkowo dla absolwentów szkół zasadniczych w 2004 roku, a następnie dla absolwentów technikum w roku 2006²¹. Jednolity w całym kraju egzamin umożliwił porównywanie osiągnięć edukacyjnych absolwentów szkół zawodowych oraz racjonalne ocenianie organom prowadzącym pracę szkół i nauczycieli. Wyniki zewnętrznych egzaminów zawodowych zaczęły stanowić swojego rodzaju wytyczne w zakresie wymagań stawianych szkołom, towarzyszyło temu przekonanie, że odgrywają kluczową rolę w relacjach pomiędzy

¹⁸ Strona internetowa Ministerstwa Edukacji Narodowej: www.men.gov.pl/statystyka: Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2004/2005, s. 38–39.

¹⁹ Uzasadnienie MEN do art. 1 pkt. 4, pkt. 6 lit. a, pkt. 12 lit. b tiret pierwsze, pkt. 13, 23, 29 i art. 8 likwidacja liceów profilowanych www.vulcan.com.pl, „Przegląd Oświatowy” 2007, nr 1.

²⁰ W roku szkolnym 2004/2005 w liceach profilowanych zdało egzamin 67,1% absolwentów, w liceach ogólnokształcących egzamin zdało 92,5 % absolwentów, w 2005/2006 odpowiednio 62% i 89,6%. www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_PUBL_wz_oswiata_wychowanie_2007-2008r. (dostęp: 17.04.2018)

²¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych. DZ. U. Nr 199, poz. 2046.

szkołą a rynkiem pracy²². W roku szkolnym 2012/2013 wprowadzono modernizację systemu kształcenia zawodowego zgodnie z przyjętą ustawą o zmianie ustawy oświaty oraz niektórych innych ustaw²³. Głównym celem wprowadzanej reformy „była poprawa efektów kształcenia, zwiększenie skuteczności kształcenia oraz dostosowanie oferty edukacyjnej do zmieniającego się rynku pracy”²⁴. Ministerstwo Edukacji Narodowej przygotowało odpowiednie reformy²⁵, których realizację w szkołach rozpoczęto we wrześniu 2012 roku. Dotyczyły one między innymi: wdrożenia nowej podstawy programowej kształcenia w zawodach, modyfikacji klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego w systemie kształcenia zawodowego i ustawicznego²⁶. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lutego 2012 roku dotychczasowy system egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe zapoczątkowany w 2004 roku został zmodyfikowany²⁷. Przebudowa polskiego systemu kwalifikacji zawodowych opartego na efektach uczenia się i istotne zmiany w szkolnictwie zawodowym związane były z wdrażaniem Europejskich Ram Kwalifikacji²⁸ i opracowywaniem Krajowych Ram Kwalifikacji²⁹.

Do szkół o uprawnieniach szkół publicznych i niepublicznych wprowadzono kwalifikacje w zawodzie jako wyodrębnione zestawy efektów kształcenia i umożliwiono prowadzenie zajęć w ramach kwalifikacyjnych kursów zawodowych. Kształcenie zawodowe zaczęto prowadzić w czterech typach szkół: trzyletniej zasadniczej szkole zawodowej, czteroletnim technikum, szkole policealnej (o cyklu kształcenia od 1 do 2,5 roku) oraz szkole specjalnej przysposabiającej do pracy. Zlikwidowano technika uzupełniające dla dorosłych, którym zaproponowano udział w kwalifikacyjnych kursach zawodowych przygotowujących do egzaminów potwierdzających kwalifikacje

²² <http://www.oke.krakow.pl/inf/staticpages>

²³ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku o zmianie ustawy oświaty oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. z 2011 r. nr 205, poz. 1206.

²⁴ *Kształcenie zawodowe i ustawiczne. Vademecum*, KOWEZIU, Warszawa 2013, s. 6.

²⁵ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. z 29 września 2011 r. Nr 205, poz. 1206.

²⁶ Klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego, ustalona rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2012r. Dz. U z dn. 3 stycznia 2012, poz. 7.

²⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lutego 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych. Dz. U. 2012 nr 0, poz. 262.

²⁸ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady: z 23 kwietnia 2008 w sprawie Europejskich Ram Kwalifikacji, z dnia 18 czerwca 2009 r. w sprawie ustanowienia europejskiego systemu transferu osiągnięć w kształceniu i szkoleniu zawodowym (ECVET).

²⁹ *Od Europejskich do Polskich Ram Kwalifikacji. Model Polskich Ram kwalifikacji*, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Priorytet III PO KL, działanie 3.4, poddziałanie 3.4.1, „Opracowanie bilansu kwalifikacji i kompetencji dostępnych na rynku pracy w Polsce oraz modelu Krajowych Ram Kwalifikacji (KRK)”, Warszawa, styczeń 2010, s. 11.

w zawodzie. System edukacyjny w naszym kraju poddawany krytyce za niewystarczające dostosowanie do wymogów gospodarki rynkowej miał ulec poprawie dzięki wprowadzonym zmianom, elastyczności w kształceniu zawodowym i możliwościom zdobywania kwalifikacji poprzez różne formy kształcenia. Pozwolono szkołom zawodowym na tworzenie szerokiej oferty edukacyjnej. Powstały nowe podstawy programowe kształcenia w zawodzie, w których wyszczególniono efekty kształcenia: wspólne dla wszystkich zawodów, wspólne dla zawodów w ramach obszaru kształcenia i właściwe dla kwalifikacji wyodrębnionych w zawodzie. Na ich podstawie Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej opracował przykładowe programy nauczania, zaproponowano nazwy przedmiotów i liczbę godzin na ich realizację. Część szkół opracowała własne programy nauczania, nazwała inaczej przedmioty i przyporządkowała im odpowiednią ilość godzin. W związku z tym często zdarza się, że gdy uczeń chce kontynuować naukę w swoim zawodzie, ale w innej szkole, konieczne jest przeprowadzanie odpowiednich egzaminów klasyfikacyjnych.

Kształcenie zawodowe znajduje się w tym obszarze edukacji, który najściślej powiązany jest z rynkiem pracy. Proces kształcenia zawodowego wymaga przygotowania absolwentów szkół zawodowych w zakresie niezbędnej wiedzy teoretycznej, jak również ukształtowania określonych umiejętności zawodowych, korzystania z różnorodnych źródeł informacji i przystosowania do zmieniających się technologii oraz warunków pracy. Absolwent dzisiejszej szkoły musi być przygotowany na zmiany. Kształtowaniu sfery umiejętnościowej u uczniów, a także lepszemu przygotowaniu ich do zmiennego rynku pracy ma służyć wdrażana od 1 września 2017 roku kolejna reforma kształcenia zawodowego³⁰. W miejsce trzyletniej zasadniczej szkoły zawodowej wprowadzono szkołę branżową I stopnia. Absolwenci ośmioletnich szkół podstawowych będą mogli kontynuować od 1 września 2019 roku naukę w pięcioletnim technikum. W roku szkolnym 2020/2021 zaczną funkcjonować szkoły branżowe II stopnia, ale tylko dla niektórych absolwentów szkoły branżowej I stopnia, w wybranych kierunkach kształcenia. Kształcenie zawodowe nadal będzie możliwe w szkołach policealnych (o cyklu kształcenia maksymalnie 2,5 roku). Obowiązujące nowe Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego z dnia 13 marca 2017 roku³¹ zapoczątkowało likwidację niektórych zawodów po zakończeniu rozpoczętego cyklu kształcenia, dodanie zawodów nowych, w tym zawodów pomocniczych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Zmniejszono liczby kwalifikacji: w szkole branżowej jest tylko jedna, w technikum – maksymalnie dwie. Zmiany nastąpiły w nazwach i symbolach zawodów oraz w nazwach kwalifikacji wyodrębnionych w zawodzie. Efektem wprowadzonych zmian jest mniejsza liczba egzaminów zawodowych. Wymagania dotyczące uzyskania dyplomu potwierdzającego kwalifikacje pozostały bez zmian, w porównaniu do innych

³⁰ Ustawa z 14 grudnia 2016 roku *Prawo oświatowe*. Dz.U. z dn. 11.01.2017, poz. 59.

³¹ Dz. U. 2017, poz. 622.

egzaminów zewnętrznych są wysokie (wymagane minimum 50% punktów na etapie pisemnym i 75% punktów na etapie praktycznym egzaminu). Trzeba podkreślić, że dyplom zawodowy jest dokumentem zawierającym zbiór podstawowych informacji dla pracodawcy na temat kwalifikacji posiadanych przez osobę, która się nim legitymuje. Pozytywny wynik zewnętrznego egzaminu zawodowego powinien więc gwarantować, że posiadane przygotowanie zawodowe w zakresie teoretycznym i praktycznym jest wystarczające do wykonywania danego zawodu. Jednak coraz częściej pojawiają się opinie, że wiadomości i umiejętności nabyte w procesie kształcenia zawodowego, potwierdzone egzaminem zewnętrznym, nie są wystarczające do wykonywania wyuczonego zawodu i nie gwarantują elastycznego funkcjonowania na rynku pracy. Przyczyn tego stanu można doszukiwać się między innymi w złym przygotowaniu tych egzaminów lub w zbyt niskim poziomie kształcenia zawodowego.

Należy nadmienić, że wysokie wyniki osiągnięte przez zdających nie przekładają się na możliwość zdobycia lepszej pracy po ukończeniu szkoły. Pomiedzy systemem edukacyjnym w naszym kraju i oczekiwaniami rynku istnieje pewien rozdzźwięk. Sprawdzanie na egzaminie wiadomości i umiejętności potrzebnych do wykonywania wyuczonego zawodu budzi często wątpliwości ze względu na formę i treści zadań egzaminacyjnych. Na etapie pisemnym w małym stopniu uwzględniane są nowoczesne technologie a stosowane testy stwarzają możliwość wybierania losowo prawidłowych odpowiedzi. Na etapie praktycznym egzaminów potwierdzających kwalifikacje w zawodzie zdarzały się dotychczas błędy merytoryczne; te same zadania egzaminacyjne powtarzane były w kolejnych sesjach egzaminacyjnych. O ile w przypadku kwalifikacji robotniczych można by było uznać, że sprawdzane podczas próby pracy umiejętności praktyczne dotyczyły odpowiednio wykształconych nawyków i zdolności manualnych zdających, to trudno uzasadnić tego typu praktyki przy potwierdzaniu kwalifikacji na poziomie technikum. Uczniowie szkół zawodowych, którzy rozpoczęli kształcenie po 1 września 2012 roku, mogą do egzaminu potwierdzającego kwalifikację w zawodzie przystępować w trakcie nauki szkolnej (a nie po ukończeniu szkoły). W konsekwencji zdarza się, że uczeń, który otrzymał oceny niedostateczne lub był nieklasyfikowany z przedmiotów zawodowych (obejmujących treści sprawdzane na egzaminie), przystąpił do egzaminu (przed klasyfikacją semestralną lub roczną), zdał egzamin i potwierdził daną kwalifikację w zawodzie. Podważa to rzetelność egzaminu, budzi poczucie niesprawiedliwości wśród młodzieży i wskazuje na słabość systemu egzaminacyjnego.

Zgodnie z zapowiedzią Ministerstwa Edukacji Narodowej³² egzaminy zawodowe mają być obowiązkowe. Nieprzystąpienie do egzaminu będzie skutkowało brakiem

³² Kongres Powiatów „Dobry Zawód” we Wrocławiu – prezentacja dalszych zmian w szkolnictwie zawodowym, Wrocław, 6 kwietnia 2018 r. Dostępny w Internecie: <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/kongres-powiatow-dobry-zawod-we-wroclawiu-prezentacja-dalszych-zmian-w-szkolnictwie-zawodowym.html>

uzyskania świadectwa ukończenia danego etapu kształcenia. Trwają prace nad udoskonaleniem procesu sprawdzania i potwierdzania kwalifikacji zawodowych. Podkreśla się konieczność włączenia pracodawców w działania podejmowane na każdym etapie procesu kształcenia zawodowego, równie istotny jest ich udział w procesie egzaminowania.

Należy nadmienić, że słuszną ideą potwierdzania kolejnych kwalifikacji nie zawsze stanowi prostą ścieżkę uzupełnienia wykształcenia i zdobycia tytułu technika. Dotyczy to nie tylko absolwentów szkoły zasadniczej, ale też branżowej szkoły I stopnia. Część absolwentów może uzupełnić wykształcenie na poziomie średnim zawodowym kończąc jedynie liceum ogólnokształcące dla dorosłych i odpowiednie kursy kwalifikacyjne, których dostępność nie jest powszechna. Nowością mają być szkoły branżowe II stopnia, które umożliwią kontynuowanie kształcenia osobom pracującym. Szkoły będą mieć możliwość prowadzenia kursów umiejętności zawodowych dla osób dorosłych.

Zgodnie z założeniami reformy przygotowaniu odpowiednich kadr dla potrzeb współczesnej gospodarki ma służyć realizacja procesu kształcenia zawodowego w oparciu o najnowsze technologie. Dynamiczne zmiany w treściach kształcenia zawodowego, tworzenie się nowej wiedzy i dezaktualizacja dotychczasowej wymagają odpowiedniego przygotowania nauczycieli kształcenia zawodowego. Powinni oni systematycznie doskonalić się zawodowo pod względem zarówno dydaktycznym, jak i pedagogicznym, aby móc przekazać aktualne treści kształcenia i przygotować uczniów do samodzielnej nauki oraz do wdrażania idei uczenia się przez całe życie. Dlatego od 2019 roku proponuje się obowiązkowe staże dla nauczycieli w przedsiębiorstwach. Duży nacisk kładzie się na współpracę z pracodawcami przy opracowywaniu podstaw programowych i programów nauczania, mając na uwadze uwzględnienie w nich nowych treści dostosowanych do realiów rynkowych.

Wdrażając obecną reformę kształcenia zawodowego, wiele uwagi poświęca się dualnemu systemowi kształcenia. W Polsce funkcjonuje on od dawna w rzemiośle obok kształcenia realizowanego w szkole. Należy przypomnieć, że kształcenie typu dualnego realizowane było z powodzeniem jeszcze w latach osiemdziesiątych w szkołach przyzakładowych, kształcących uczniów zatrudnionych w zakładach pracy. Obecnie kształcenie pracowników młodocianych prowadzone w zasadniczych szkołach zawodowych z powrotem cieszy się uznaniem i zaczyna być wdrażane w szkołach branżowych I stopnia oraz w technikach.

We wszystkich niemal dziedzinach działalności człowieka obserwujemy gwałtowny rozwój nowych technologii i wszechobecność technologii informacyjnych. Ich wprowadzenie owocuje powstawaniem nowych zawodów i specjalności zawodowych, wpływa na przemiany w procesach pracy i wymusza konieczność posiadania odpowiednich kompetencji. Zjawisko charakterystyczne dla współczesności, jakim jest

globalizacja, otwiera rynki pracy, towarów i usług. Rośnie mobilność pracowników, a co za tym idzie potrzeba porównywalności i uznawalności dyplomów oraz certyfikatów potwierdzających kwalifikacje zawodowe. Temu między innymi mają służyć europejskie i krajowe ramy kwalifikacji³³, które umożliwiają porównanie poziomów kwalifikacji w różnych systemach kształcenia i szkoleń w całej Unii Europejskiej. Istotnym elementem podejścia opartego na ramach kwalifikacji jest skupienie na efektach uczenia się, czas potrzebny na naukę ma tu znaczenie drugorzędne (miejsce i czas nauki nie świadczą o nabytych kompetencjach, których poszukują pracodawcy). Należy pamiętać, że jednym z wyzwań współczesnego rynku pracy jest wielokrotna zmiana kwalifikacji zawodowych w trakcie kariery zawodowej. Odpowiedzią na zmieniające się potrzeby rynku pracy ma być wzmocnienie doradztwa zawodowego w szkołach, obecnego na każdym etapie edukacyjnym. Nabywaniu nowych umiejętności i poznaniu nowych technologii ma sprzyjać realizowanie kwalifikacji dodatkowej pod koniec cyklu kształcenia³⁴. Te i inne szeroko zakrojone działania MEN zostały przedstawione podczas Kongresu Powiatów „Dobry Zawód”, zorganizowanego 6 kwietnia 2018 roku we Wrocławiu.

Wzrost gospodarczy i wysokie nakłady na szkolnictwo zawodowe nie przekładają się na ilość odpowiednio wykwalifikowanych pracowników potrzebnych na rynku pracy. W związku z tym planowana jest zmiana modelu finansowania kształcenia zawodowego, które ma zależeć od kosztochłonności kształcenia w danym zawodzie. Szkoły będą mogły uruchomić dany kierunek kształcenia w zawodzie po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiej rady rynku pracy oraz nawiązaniu współpracy z pracodawcą.

W procesach edukacji zawodowej dynamika przemian zachodzących w technologii jest niezmiernie wysoka, dlatego nadążanie za zmianami wymaga ciągłego doskonalenia i doksztalcania pracowników. Ważne jest wykształcenie u młodych ludzi odpowiednich postaw zawodowych i właściwej motywacji do uczenia się przez całe życie. W zdobywaniu nowych umiejętności i szybkim reagowaniu na nowe potrzeby rynku pracy niezbędne są umiejętności ponadzawodowe z zakresu kompetencji kluczowych. Znaczenie ma nie tylko to, co uczeń wie i potrafi zaprezentować na egzaminie, ale również to, czy będzie on w swoim życiu odpowiedzialny, obowiązkowy i gotowy do podejmowania powierzonych mu zadań. Przy dzisiejszym poziomie techniki i technologii istotne znaczenie mają też takie cechy, jak: przedsiębiorczość, inicjatywność, komunikatywność i kreatywność. Szkoła zawodowa przyszłości powinna przygotowywać ucznia do samodzielnego wyszukiwania informacji, właściwej ich interpretacji i umiejętnego wykorzystania w praktyce.

³³ *Europejskie Ramy Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie* (ERK), <http://europa.eu.Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2009>.

³⁴ <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/kongres-powiatow-dobry-zawod-we-wroclawiu-prezentacja-dalszych-zmian-w-szkolnictwie-zawodowym.html>

W ostatnim czasie w polskiej polityce edukacyjnej obserwujemy wzrost znaczenia kształcenia zawodowego. Kierunek działań, jaki obrano ma służyć dopasowaniu do siebie potrzeb pracodawców i podaży pracy oraz zwiększeniu mobilności zawodowej absolwentów szkół branżowych i technikum na rynku pracy. Zwraca się uwagę na konieczność zmiany wizerunku szkolnictwa zawodowego, które powinno kojarzyć się z nowoczesnością, zdobyciem dobrego zawodu i potrzebnych kompetencji. Odbudowa kształcenia zawodowego jest priorytetem Ministerstwa Edukacji Narodowej. Trwają prace dotyczące kolejnych zmian programowych (od września 2019 roku), organizacyjnych i prawnych. Zwiększeniu ma ulec liczba godzin przeznaczonych na kształcenie zawodowe, nacisk kładzie się na wzmocnienie kształcenia praktycznego. Wszystko to ma służyć poprawie jakości i efektywności kształcenia zawodowego. Trudno jest przewidzieć jakie będzie w przyszłości zapotrzebowanie na pracowników w poszczególnych zawodach. Trzeba jednak pamiętać, że tylko wysoki poziom wiedzy i umiejętności oraz profesjonalizm w działaniu daje szansę powodzenia we współczesnym świecie, a na rynku pracy zatrudnienie znajdują specjaliści w zawodzie, osoby kompetentne, mobilne i samodzielne. Przed szkołami zawodowymi stawiane są coraz wyższe wymagania. Czy uda się im sprostać zależeć będzie od różnych czynników. Warto skorzystać z dotychczasowych, dobrych doświadczeń. Niewątpliwie potrzebne są zmiany w edukacji zawodowej, trzeba jednak pamiętać, że muszą być one dobrze przemyślane i właściwie przygotowane zarówno pod względem merytorycznym, jak i organizacyjnym, tak aby ich wprowadzenie przyniosło oczekiwany efekt.

Barbara Rusinek *jest doktorem nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, inżynierem budownictwa, nauczycielem dyplomowanym z 27-letnim stażem kształcenia w zawodach budowlanych, ekspertem kształcenia modułowego, współautorem podstaw programowych, czynnym egzaminatorem, przewodniczącym zespołu egzaminatorów OKE w Krakowie, autorem publikacji z zakresu kształcenia zawodowego, przewodniczącym Komitetu Okręgowego Olimpiady Wiedzy i Umiejętności Budowlanych.*